

ЗВІТ

**«ВІЗІЯ-2033: ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ
УКРАЇНИ В НАЙБЛИЖЧЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ»**

Шапран Наталія Григорівна

(До Договору на надання послуг № VIZ/5-23 від 01 травня 2024 року)

Презентація результатів дослідження та аналіз матеріалів експертних та громадських обговорень, підготовка рекомендації для органів державного управління, місцевої влади та громадських організацій.

м. Київ – 2024

В рамках виконання проєкту «Візія–2033: Збереження та розвиток трудових ресурсів України в найближче десятиріччя», було підготовлено:

1. Узагальнені результати опитувань представників влади, бізнесу і населення (Додаток 1).
2. Презентацію «Методологія дослідження поточних та перспективних проблем забезпечення територіальних громад робочою силою» (Додаток 2).
3. Презентацію «Попередні результати оцінки забезпеченості територіальних громад робочою силою з урахуванням процесів міграції населення та робочої сили» (Додаток 3).
4. Презентацію результатів дослідження «Оцінка ситуації, яка склалася з трудовими ресурсами в Україні» (Додаток 4).
5. Узагальнені рекомендації за результатами опитувань представників влади, бізнесу і населення (Додаток 5).

**Узагальнені результати опитувань представників влади, бізнесу і населення
в рамках проєкту «Візія-2033: Збереження та розвиток
трудових ресурсів України в найближче десятиріччя»**

Опитування представників місцевої влади, бізнесу і населення присвячені питанням забезпечення територіальних громад робочою силою для економічного і соціального післявоєнного розвитку, підтримки трудових ресурсів на місцевому рівні.

Місцеву владу представляли посадові особи та працівники обласних і районних державних адміністрацій, районних, місцевих, селищних і сільських рад, обласних Центрів зайнятості тощо.

Мікро-, малий, середній та великий бізнес представляли засновники, співзасновники і власники, керівники і директора, менеджери і приватні підприємці. Сфери діяльності бізнесу охоплювали різні сектори (енергетику, будівельну і швейну галузі, сільське господарство, торгівлю тощо) і спеціалізації (інвестування, колстантинг, дистрибуція, інші види діяльності).

Серед представників населення за статусом зайнятості опитані працюючі за наймом, самозайняті, безробітні, домогосподарки, пенсіонери та інші категорії.

Опитування проводилися з 29 грудня 2023 року по 5 березня 2024 року у форматі онлайн (Zoom). Усього проведено 13 фокус-групових дискусій (ФГД) та 26 глибинних інтерв'ю. Загальна кількість учасників опитувань – 107 осіб (жінок – 63%, чоловіків – 37%); середній вік – 44 роки (мінімум – 19 років, максимум – 73 роки); регіони охоплення – 11 областей та м. Київ (детальніше див. у табл. 1 і 2 Додатку 1.1).

Поточна ситуація на ринку праці. Більшість учасників опитувань вважають, що ситуація на ринку праці України досить складна. Найгірша оцінка – від представників бізнесу, адже через війну і мобілізаційні заходи поглиблюється дефіцит робочої сили з числа чоловіків, відбувається розторгнення договорів, зрив контрактів, переформатування бізнесів через нові запити або неплатоспроможність населення, вимушений перехід на аутсорсинг, ФОП, дистанційну роботу, неофіційну зайнятість.

Від початку повномасштабної війни зростання дефіциту кадрів відчуває майже кожна громада. На ринку праці затребувані як найпростіші професії, так і кваліфіковані працівники, технічні службовці, працівники сфери торгівлі та послуг, фахівці та професіонали (табл. 3 Додатку 1.1).

Попри велику кількість вакансій, рівень оплати праці та/або умови праці часто не відповідають запитам шукачів роботи. У деяких громадах вакансії заповнюють переважно за рахунок пенсіонерів, жінок і ВПО. Багато людей (насамперед, чоловіки призовного віку) не готові звертатися у Центри зайнятості та офіційно працевлаштовуватися. Населення не зацікавлено відкривати бізнеси або оформлювати гранти на розвиток бізнесу через нестабільну ситуацію, велику кількість замінованих територій.

Пропозиції щодо відновлення ринку праці. Учасники опитувань вважають, що відновлення ринку праці можливо за таких ключових умов: закінчення війни і досягнення стабільної безпекової ситуації; розмінування територій та/або визначення територій для розвитку; забезпечення гідних умов і оплати праці. Представники бізнесу також зазначили важливість створення умов для повернення біженців і ВПО.

Для відновлення національного ринку праці запропоновано: визначення чітких пріоритетів відновлення України, започаткування державних програм відбудови, залучення інвестицій, покращення комунікації між бізнесом і державою, створення сприятливих умов для ведення бізнесу, забезпечення гідних умов і оплати праці. Представники влади наголосили також на важливості створення нових сучасних виробництв і підготовки кадрів високої кваліфікації, представники бізнесу – збільшення престижу робітничих спеціальностей, представники населення – підвищення конкурентоспроможності населення працездатного віку, насамперед з числа ВПО і безробітних (табл. 4 Додатку 1.1).

Щодо відновлення ринку праці у громадах, то представники трьох цільових груп вказали на доцільність розвитку бізнесів з доданою вартістю, у тому числі переробних підприємств, важливість підтримки українського виробника, малого бізнесу, самозайнятості. Представники влади і населення також надали пропозиції щодо розвитку соціальної сфери громад, зокрема створення кращих умов життя і праці для ветеранів, мешканців з інвалідністю та молоді (табл. 4 Додатку 1.1).

Перспективи та чинники повернення біженців. На думку більшості учасників опитувань, після завершення війни не варто очікувати масового повернення співвітчизників, адже додому можуть приїхати 10-30%, у кращому випадку – 50%. Будуть повертатися ті, кому є що втрачати в Україні (наприклад, житло, бізнес, право власності на землю), члени роз'єднаних родин та люди більш старшого / похилого віку. Скоріше за все, українські біженці будуть повертатися у населені пункти, що віддалені від зони бойових дій, кордону з рф.

Представники трьох цільових груп основними чинниками повернення українців назвали: 1) закінчення війни та гарантування післявоєнної безпеки для населення; 2) вирішення житлового питання для тих, у кого житло пошкоджено або втрачено, але вони планують повертатися; 3) гідна заробітна плата, наявність робочих місць.

Для повернення українців представники влади наголосили на важливості чітких перспектив працевлаштування та перезапуску / відкриття власної справи, стимуляції працевлаштування громадян (щоб роботодавці підвищували заробітну плату на ті вакансії, в яких вони мають потребу), можливості і готовності людей до зміни фаху / перекваліфікації, форми трудової зайнятості (наприклад, на самозайнятість). Представники бізнесу серед чинників повернення назвали: покращення бізнес-клімату; доступну іпотеку; якісну вітчизняну освіту; реалізацію проєктів у громаді, що сприятимуть відбудові соціальної інфраструктури, розвитку бізнесів, створенню робочих місць. Представники населення вважають, що стабільна економічна ситуація може стати запорукою повернення біженців. Також вони запропонували зберігати робочі місця (без оплати) на час перебування за кордоном біженців (табл. 5 Додатку 1.1).

Серед чинників повернення «зовнішнього» характеру представники трьох цільових груп назвали: фінансові та побутові складнощі у країні притулку, несвоечасність медичних послуг, некомфортність перебування, відчуття соціальної ізоляції, мовні бар'єри, недостатню якість освіти дітей. Представники бізнесу також вважають, що зміна умов виплат або припинення виплат українським біженцям у країнах притулку можуть стати чинником повернення українців (табл. 5 Додатку 1.1).

Найбільш активними у обговоренні чинників повернення співвітчизників були представники Північного, Південного та Західного макрорегіонів, а також представники влади.

На думку учасників опитувань, навряд чи повернуться в Україну возз'єднанні упродовж 2022–2023 років за кордоном родини, а також молодь і працевлаштовані за фахом.

Основні чинники неповернення: 1) тривалість / затягування війни; 2) втрата або продаж житла в Україні; 3) відсутність роботи, власної справи та/або рідних в Україні; 4) острах мобілізації, острах юридичної відповідальності за перетин кордону рф при евакуації з окупованих територій, несплату податків, штрафів.

Серед чинників неповернення «зовнішнього» характеру учасники опитувань назвали кращий рівень та умови життя у країнах притулку, успішну соціальну адаптацію біженців. Представники влади звернули увагу на географічний чинник (віддаленість країни притулку / перебування від України), представники бізнесу – усталені правила ведення бізнесу та чітке дотримання законів у країнах притулку, представники населення – допомогу біженцям з працевлаштуванням, житлом, освітою, соціальним та медичним забезпеченням (табл. 5 Додатку 1.1).

Найбільш активними у обговоренні чинників неповернення співвітчизників були представники Південного, Північного та Східного макрорегіонів, а також представники населення і бізнесу.

Перспективи подальшої міграції робочої сили за кордон. На думку більшості учасників опитувань, всі ті, хто хотів покинути Україну через повномасштабну війну, вже виїхали.

Потенційними мігрантами можуть стати:

- чоловіки призовного віку, які мають намір виїхати (з метою більших заробітків та/або возз'єднання з родиною) та яким дозволять виїзд за кордон;
- ветерани з інвалідністю (у тому числі для возз'єднання з сім'ями або переїзду всієї родини в іншу країну з кращими умовами життя);
- ВПО, які мали досвід роботи за кордоном і яких не влаштовує рівень оплати праці у приймаючих громадах;
- сім'ї з дітьми з територій, де можливо загострення ситуації через обстріли, наступи;
- молодь, яка має намір здобути освіту і працевлаштуватися за кордоном;
- окремі родини, які мають синів призовного або передпризовного віку.

Представники влади зазначили, що наразі вони не мають родичів, знайомих або друзів, в яких є намір виїхати з України (якщо є або буде така можливість). У подальшому багато чого буде залежати від ескалації бойових дій у певних регіонах, близькості громади до потенційних конфліктних зон (як от Придністров'я). У деяких громадах (наприклад, з Центрального макрорегіону) жінки продовжують виїжджати на сезонні заробітки. Представники бізнесу обізнані про наміри виїзду серед багатьох друзів і знайомих. Представники населення повідомили, що у певної частини ВПО є наміри покинути Україну, бо вони не отримують належної підтримки (достатніх соціальних виплат, житла тощо). Також є родини, які бажають виїхати заради дітей. Представники населення зауважили, що відміна виплат ВПО та збільшення податкового навантаження на малий бізнес може спровокувати хвилю міграції за кордон.

Перспективи залучення переселенців. На думку більшості учасників опитувань, ставлення до переселенців позитивне і громади готові їх приймати, особливо коли люди переїжджають добровільно, самостійно шукають роботу, житло та, головне, готові працювати у громаді.

У деяких громадах (наприклад, Західного макрорегіону) багато ВПО «*пройшли транзитом*», тому організаційно та інфраструктурно громади готові приймати їх. Наразі ВПО можуть знайти і знаходять роботу (однак переважно не за фахом та/або низькооплачувану), а зареєстрованих у центрах зайнятості серед ВПО не багато.

Аргументи «за» щодо приїзду переселенців у громаду:

- переселенці залишаться жити в Україні, а не поїдуть шукати «кращу долю» за кордон;
- приріст населення у громаді (у тому числі освіченого населення, можливо, з досвідом проживання у ЄС);
- переселенці зможуть заповнити вакансії у громадах, у тому числі у соціально значущих сферах (лікарі, вчителі тощо);
- якщо приїдуть сім'ї з дітьми, молодь, це сприятиме розвитку громади (збільшиться народжуваність, покращиться наповнюваність дитсадків і шкіл, буде заселений вільний житловий фонд, у сільських поселеннях житлові будинки можуть здаватися в оренду із земельними ділянками);
- у разі відкриття бізнесу переселенцями – створення нових робочих місць у громаді, збільшення надходження податків.

Аргументи «проти» щодо приїзду переселенців у громаду:

- регіон не є привабливим для розміщення і працевлаштування ВПО, у тому числі у великій кількості (наприклад, прифронтові території, «де за *тридцять секунд прилетить С-300*», найбільш постраждалі від війни громади, сільська місцевість);
- обмежені можливості «соціальної ємності» громад (вже зараз відчувається нестача інфраструктурних об'єктів, у деяких громадах ВПО – переважно пенсіонери);
- зростання соціального напруження у громаді через асоціальну поведінку окремих ВПО, небажання їх працевлаштовуватися.

Представники влади зазначили, що варто враховувати відповідність спеціальностей переселенців вакансіям місцевого ринку праці, можливість і бажання переселенців пройти перепідготовку, навчання. Представники бізнесу і населення звернули увагу на інший аспект – готовність місцевої влади до приїзду переселенців, комплексне вирішення соціальних питань. Також треба взяти до уваги, що не кожна громада зможе працевлаштувати та «закріпити» велику кількість переселенців, забезпечити їх належну багаторічну адаптацію, сприяти оволодінню новими професіями, компетенціями. Для цього знадобиться підтримка держави.

Найбільш активними у обговоренні питань щодо залучення ВПО у громаду з метою працевлаштування були представники Центрального, Північного та Південного макрорегіонів. Аргументи «за» переважали у чотирьох макрорегіонах (окрім Східного). Серед представників влади, бізнесу і населення інтерес до цієї проблеми був майже однаковий. Проте серед представників влади і бізнесу переважали аргументи «за», а серед представників населення – аргументи «проти» (наприклад, мешканцями Київської області озвучена проблема обмеженості соціальної і дорожньо-транспортної інфраструктури деяких громад для прийняття великої кількості переселенців).

Перспективи залучення трудових мігрантів, мігрантів-іноземців. Ідея залучення мігрантів для збалансованості ринку праці в Україні та поліпшення демографічної ситуації більшістю представників влади, бізнесу і населення не схвалена. Однак серед них є ті, хто припускає такий сценарій розвитку подій. Інші учасники опитувань розуміють необхідність цієї ідеї для післявоєнної України, у тому числі з огляду на міжнародний досвід відбудови країн та сучасні глобальні тренди.

Учасники ФГД надали такі суб'єктивні оцінки щодо перспектив залучення мігрантів: «категорично проти», «абсолютно негативно», «дуже проти», «зовсім не потрібно», «не схвалюю», «з насторогою», «не дуже позитивно», «мабуть проти».

Учасники глибинних інтерв'ю оцінили ідею залучення мігрантів на 2,3 бали (за п'ятибальною шкалою). Більш схвальну оцінку надали: представники влади (2,7 бали vs 2,0 від представників бізнесу); жінки (3,4 бали vs 1,6 від чоловіків); особи старшого віку (чим старший вік, тим більше середнє значення оцінки); особи, які нікуди не виїжджали з початку повномасштабної війни та, відповідно, не мають статусу ВПО (2,8 vs 1,9). За макрорегіонами найбільші середні значення припадають на Західний (3,8) та Центральний (3,3), а найнижче – на Східний (1,5). Представники Північного і Південного макрорегіонів оцінили ідею залучення мігрантів в Україну на 2,0 бали (табл. 6 Додатку 1.1).

Аналіз відповідей учасників опитувань (у тому числі серед представників трьох цільових груп, представників п'ятих макрорегіонів, а також жінок і чоловіків) засвідчив, що усі вони висловили набагато більше аргументів «проти», ніж «за».

Аргументи «за» щодо залучення мігрантів в Україну (табл. 7 Додатку 1.1):

- можливість пожвавлення економіки за рахунок додаткової робочої сили;
- можливість залучення висококваліфікованих працівників та/або вузькопрофільних фахівців;
- допомога в зміцненні держави від іноземних спеціалістів та компаній;
- залучення іноземців як інвесторів, засновників нових бізнесів.

Аргументи «проти» щодо залучення мігрантів в Україну (табл. 7 Додатку 1.1):

- Україні вистачить своєї робочої сили після закінчення війни та встановлення безпекової ситуації;
- громади не мають нагальної потреби у залученні додаткової робочої сили та не можуть нічого запропонувати іноземцям як трудовим мігрантам, у тому числі через відсутність / пошкодження / нерозвиненість виробничої інфраструктури;
- ризик знецінення робочої сили внаслідок наповнення ринку праці недостатньо кваліфікованою робочою силою з інших країн; демпінг заробітних плат може призвести до міграції з України наших фахівців;
- негативний вплив мігрантів на місцеві ринки праці через зростання конкуренції; у разі заходження в Україну іноземних інвесторів та компаній внаслідок конкуренції можуть виникнути ризики для малого бізнесу;
- незацікавленість іноземців у пошуку роботи в Україні (якщо це не керівна посада, високооплачувана робота);
- невиправдані витрати держави на залучення мігрантів, зростання навантаження на соціальну інфраструктуру, систему соціальної допомоги;
- використання України як транзитної країни;
- негативний вплив на генофонд / етнонаціональну структуру населення України;
- різні цінності, менталітет, культурні традиції; погана інтеграція іноземців у громади (досвід європейських країн);
- ризик зростання соціальної напруги (у тому числі через те, що держава не надала всіх гарантій ВПО, а треба буде інтегрувати мігранта та його родину); поява маргінальних груп з числа мігрантів, що несе додаткове навантаження на державні органи; ризик погіршення криміногенної ситуації.

Думки учасників опитувань щодо доцільності залучення мігрантів разом з їхніми сім'ями розділилися. Серед тих, хто не погоджується, лунали застереження щодо небажаного

зростання витрат на житло, освітні та медичні послуги, соціальні виплати, а також посилення соціальної напруги. Інші учасники опитувань вбачають у приїзді сімей мігрантів певні позитивні моменти, хоча на початку варто очікувати досить упереджене ставлення до них з боку мешканців громад. Також акцентовано увагу на необхідності належної соціальної інтеграції мігрантів та їхніх сімей, зокрема дотримання норм і правил нашого суспільства, вивчення української мови, обов'язкового охоплення дітей мігрантів освітою.

Учасники опитувань запропонували такі умови залучення мігрантів в Україну (табл. 7 Додатку 1.1):

- збереження конкурентних переваг для українців (гідна оплата та умови праці, пріоритетність працевлаштування, встановлення преференцій або квот на робочі місця в іноземних компаніях для українців, у тому числі на умовах стажування);
- регулювання міграції на законодавчому рівні, цільове залучення мігрантів для повоєнного відновлення України (в якій кількості та якої кваліфікації потрібна робоча сила, які критерії до країни походження мігрантів та допуску міжнародного бізнесу, які вимоги до системи контролю, знання української мови тощо);
- чітка і виважена державна політика, зокрема щодо оприлюднення декларативних намірів з боку держави, діалогу з бізнесом, залучення інвесторів і великих компаній, які будуть створювати робочі місця для українців, політики розселення та інтеграції мігрантів;
- державний моніторинг земель та ухвалених рішень (перед наданням в довгострокову оренду землі у громадах).

На думку представників влади і бізнесу, при розробці та реалізації міграційної політики доцільно врахувати такі аспекти (табл. 7 Додатку 1.1):

- несприйняття у суспільстві ідеї щодо залучення трудових мігрантів під час війни та перші повоєнні роки з огляду на те, що залишатимуться невирішеними проблеми з працевлаштуванням українців, актуалізації їхньої професійної підготовки вимогам ринку праці;
- врегулювання питань щодо:
  - задоволення потреб громади у мігрантах з певними кваліфікаціями, компетенціями, досвідом (розробити конкретні механізми);
  - посилення спроможності приймаючих громад надавати весь спектр соціально значущих послуг для мігрантів та їхніх сімей;
  - спрощення умов видачі дозволів на роботу для іноземців;
  - статусу мігрантів (реєстрація тощо);
  - сплати податків іноземцями в Україні;
  - звітності роботодавців;
  - можливого переїзду родин мігрантів і забезпечення їх житлом за рахунок роботодавця;
  - проходження мовних та інших інтеграційних курсів;
  - започаткування сервісу супроводу для успішної інтеграції / асиміляції мігрантів;
- удосконалення механізмів державного контролю і реагування щодо погіршення криміногенної ситуації, збільшення навантаження на бюджети різних рівнів для соціальної підтримки мігрантів та їхніх сімей;
- необхідність підготовки суспільства до можливого залучення мігрантів (інформаційні кампанії щодо причин та умов залучення, культурних і релігійних аспектів спільного проживання).

Табл. 1: Загальні дані опитувань

	ФГД		Глибинні інтерв'ю		Разом	
	Кількість, од.	Кількість учасників, осіб	Кількість, од.	Кількість учасників, осіб	Кількість, од.	Кількість учасників, осіб
Влада	7	42	10	10	17	52
Бізнес	2*	7	16	16	18*	23
Населення	5	32	–	–	5	32
Усього	13	81	–	26	39	107

Примітка: одна з ФГД була проведена спільно з представниками бізнесу і влади.

Табл. 2: Географія учасників опитувань

Макрорегіони	Регіони	Кількість територіальних громад
Північний	м. Київ	1
	Київська	3
	Сумська	2
Центральний	Вінницька	3
	Черкаська	1
	Полтавська	2
Східний	Запорізька	1
	Харківська	1
Південний	Одеська	7
	Херсонська	4
Західний	Львівська	1
	Івано-Франківська	1
Усього: 5	12	27

Табл. 3: Професії, на які у громадах є багато вакансій або відчувається дефіцит

	Влада	Бізнес	Населення
Найпростіші професії	вантажники, дворники, прибиральники, підсобні робітники, робітники з комплексного обслуговування, на сезонні роботи	вантажники	різноробочі
Кваліфіковані працівники, технічні службовці	слюсарі та електрики різної спеціалізації, електрогазозварники, токарі, оператори ліній, столяри, верстатники деревообробних верстатів, ремонтники, трактористи, сантехніки, водії великогабаритних вузлів, будівельники	покрівельники, механіки, будівельники, монтажники, техніки, зварювальники, робітники для сфери птахівництва і тваринництва, трактористи, комбайнери	сталевари, ливарники
Працівники сфери торгівлі та послуг	швачки, кухари, працівники харчової промисловості, спеціалісти для сфери торгівлі та ресторанного господарства (ведення обліку, впровадження касових апаратів, кодування товарів, інформаційна підтримка)	швачки, технологи, конструктори, маркетологи	швачки, продавці-консультанти
Фахівці, професіонали	медичні сестри, лікарі, вихователі, вчителі профільних предметів, юристи, юрисконсульти, бухгалтера, менеджери, спеціалісти держслужби, спеціалісти з транспорту с/г, спеціалісти з екологічної безпеки, фахівці з питань програмного забезпечення реєстрів громад	бухгалтери, ІТ професії	лікарі, вчителі

Табл. 4: Пропозиції учасників опитувань щодо відновлення ринку праці та розвитку соціальної сфери

	Влада	Бізнес	Населення
Відновлення ринку праці в Україні	<ul style="list-style-type: none"> – розробити стратегію розвитку (з конкретними цілями) на найближчі п'ять років; – розробити програму сприяння розвитку інвестицій / інвесторів, щоб вони максимально швидко заходили в Україну; – покращити комунікацію між бізнесом і державою (правила оподаткування, реєстрація підприємництва, консультації з бізнес-асоціаціями і торгово-промисловими палатами різних країн, обговорення наслідків зміни потоків робочої сили та необхідності її перекваліфікації); – зосередитися на створенні нового сучасного виробництва, нових робочих місць і готувати кадри високої кваліфікації; посилити співпрацю виробничих підприємств із закладами освіти щодо підготовки кадрів; – вивчати попит і пропозицію робочої сили на місцевих ринках праці, налагодити на державному рівні систему збору даних для збору актуальної статистичної інформації про населення, у т. ч. для повоєнного планування розвитку міст, бізнесу тощо; – сприяти працевлаштуванню людей з інвалідністю, насамперед з числа ветеранів; – започаткувати проєкти, які стануть стимулами для повернення українських біженців; – забезпечити якісне транспортне сполучення з країнами ЄС 	<ul style="list-style-type: none"> – започаткувати державні програми відновлення / відбудови (регіонів, міст, галузей тощо), які будуть стимулювати працевлаштування, достатній рівень зарплати, а також повернення біженців; – залучити іноземних партнерів та інвесторів транснаціональних компаній, а також удосконалити законодавство для стимулювання заходження іноземних компаній та інвесторів в Україну; – зменшити податкове навантаження і тиск на бізнес з боку держави; – створити кращі умови для ведення бізнесу: програми підтримки, дотація певних сфер / галузей; можливість для бізнесу прозоро і в найкоротші терміни захищати свої інтереси; підтримка бізнесу на найбільш постраждалих територіях (гранти та спрощення умов їх надання, пільгове кредитування і фінансування, часткова компенсація ЄСВ, допомога на розмінування, відшкодування збитків, експертна підтримка і консультування, інформаційно-просвітницька і освітня підтримка); зменшити або прибрати ПДВ на будівельні матеріали (для активізації процесу відновлення житла); – подолати корупцію; – поновити практику створення вільних економічних зон; – розвивати переробні галузі (бізнеси з доданою вартістю); – забезпечити гідні умови праці; – оновити зміст освіти, її практичну спрямованість; сприяти відновленню професійно-технічної освіти, у т. ч. за участю бізнеса; 	<ul style="list-style-type: none"> – визначити пріоритетні галузі / сектори повоєнного розвитку України; – залучити міжнародні інвестиції (для відбудови промисловості); – сформувати сприятливе бізнес-середовище (в тому числі удосконалення законодавства, зменшення податкового навантаження і корупції), умови для розвитку бізнесу, самозайнятості (наприклад, покращити підтримку держави для започаткування власного бізнесу, надавати стартовий капітал для започаткування власної справи, надавати безкоштовні приміщення); – збільшити рівень оплати праці; – забезпечити гідні умови праці, соціальний захист працівників, медичне страхування / доступність якісної охорони здоров'я; – відновлювати і створювати робочі місця, у т. ч. для осіб віком 45+; – підвищити конкурентоспроможність населення (насамперед з числа ВПО, безробітних) – профорієнтація, підготовка, перепідготовка, навички володіння іноземною мовою, набуття інших компетенцій, сприяння у пошуку роботи; – удосконалити механізм працевлаштування через Центри зайнятості; – удосконалити систему освіти (включаючи високотехнологічні та інноваційні напрями), щоб вона відповідала вимогам сучасного ринку праці; розвивати професійно-технічну освіту; – надавати певні преференції у здобутті вищої освіти для дітей, які з 2022 року

	Влада	Бізнес	Населення
		<ul style="list-style-type: none"> – продумати кампанію з повернення престижу робітничих спеціальностей; – впровадити заходи з підтримки ветеранів та інших демобілізованих: державні та регіональні програми, працевлаштування, ваучери на перенавчання та психологічну адаптацію; – продумати гарантії подальшого працевлаштування для жінок з дітьми, які будуть проходити перекваліфікацію / перенавчання 	<p>постійно мешкають у прикордонних з рф територіях;</p> <ul style="list-style-type: none"> – продумати реформу молодіжної політики, особлива увага – поверненню та залученню молоді у прикордонні з рф території для повоєнної відбудови; – провести розмінування територій, для цього завчасно підготувати необхідну кількість саперів
Відновлення ринку праці у громадах	<ul style="list-style-type: none"> – підтримувати малий бізнес з боку держави і місцевої влади: дотації, кредитування, гранти, незворотна допомога для мобілізованих для відкриття бізнесу, програми допомоги у відновленні та ремонті приміщень, програми для місцевого населення (додатково до програм для ВПО і ветеранів), юридичний та бухгалтерський супровід, допомога у заповненні заявок на гранти, спрощення умов, критеріїв та процедур програм; – підтримувати агровиробників та дрібні фермерські господарства, створювати замкнуті цикли у сільському господарстві, відкривати малі підприємства з переробки продукції; – створювати нові робочі місця, у т. ч. інклюзивні, сприяти розвитку самозайнятості, розвивати сферу обслуговування, виробництво крафтових виробів, туризм (зелений туризм, агросадиби); – залучати інвестиції / інвесторів у громаду, здійснювати пошук інвестиційних площадок для майбутніх інвесторів (стратегія розвитку громади); – спростити процедури погодження проектно-кошторисної документації на будівництво та капремонт; 	<ul style="list-style-type: none"> – відроджувати переробні галузі; створювати крафтові виробництва для підтримки українського виробника. – розвивати сільській туризм 	<ul style="list-style-type: none"> – спочатку відновити соціальну інфраструктуру, залучити / повернути відповідних фахівців; – працевлаштувати людей працездатного віку, які втратили роботу через війну; – створювати робочі місця для ветеранів, у т. ч. з інвалідністю, а вже зараз залучити їх до навчання у бізнес школах (онлайн, офлайн); – частково відновити виробництва, які функціонували у громадах до війни; – розвивати переробну промисловість у громадах; відновлювати тваринництво; – підтримувати українського виробника (наприклад, кешбек на місцеві товари); – будувати дороги; – розвивати туризм (екотуризм); – оновити стратегії соціального та економічного розвитку громад з урахуванням нових воєнних реалій, руйнувань соціальної інфраструктури тощо (якщо це не було зроблено)

	Влада	Бізнес	Населення
	<ul style="list-style-type: none"> – сприяти передачі землі у комунальну власність (у разі певних обставин); – покращити доступність послуг перекваліфікації на території громади; розширити програми залучення жінок до освоєння професій, які раніше вважалися традиційно чоловічими; дозволити проведення короткотермінових програм навчання для недоукомплектованих груп (за потреби); – залучати ветеранів до програм психологічної підтримки (перш ніж їм пропонувати роботу), використовувати потенціал курортних зон для реабілітації ветеранів та їхніх сімей; – для потреб громади, у т. ч. вразливих категорій з числа ветеранів, здійснювати підготовку соціальних працівників, психологів, реабілітологів; – сприяти створенню громадських організацій (щоб громада змогла отримувати міжнародну спонсорську допомогу); – зменшити дефіцит фахівців із затребуваними компетентностями для ОМС (особливо для сільських і селищних рад, які зараз є центрами територіальних громад), у т. ч. зі знанням іноземної мови, навичками роботи з європейськими грантами; – розвивати інформаційний простір громади (щоб усі цільові аудиторії отримували від ОМС вчасно та у повному обсязі інформацію про гранти, курси перепідготовки тощо) 		
Розвиток соціальної сфери громад	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечити населення базовими потребами, відновити енерго-, газо- і водопостачання, мати в наявності комунальну техніку тощо – забезпечити благоустрій населених пунктів, відновити об'єкти соціальної інфраструктури, 	–	<ul style="list-style-type: none"> – повернути до активного соціального життя ветеранів (спеціалізована психологічна підтримка, ветеранський спорт тощо); – спростити механізми / процедури відновлення втрачених документів;

	Влада	Бізнес	Населення
	<p>налагодити логістику транспортного сполучення;</p> <ul style="list-style-type: none"> – створити кращі умови життя і праці для ветеранів та мешканців з інвалідністю; – покращити якість освіти, оснащення закладів освіти, умови для підвезення учнів, у т. ч. з інвалідністю (наявність якісних доріг та шкільних автобусів); – створити інфраструктуру дозвілля у громадах, переосмислити та реорганізувати культурний простір громад, насамперед у сільській місцевості; – сприяти відновленню ментального здоров'я населення; створити у кожному населеному пункті осередок психологічної реабілітації; поширювати культуру звернення до психолога 		<p>прискорити процес відновлення реєстрів для деокупованих територій;</p> <ul style="list-style-type: none"> – розробити механізм компенсації рухомого транспорту для деокупованих територій
Покращення ефективності місцевого самоврядування	<ul style="list-style-type: none"> – відмовитися від дублювання звітності ОМС перед райдержадміністрацією та облдержадміністрацією; – збільшити рівень оплати праці працівників ОМС (у т. ч. удосконалити законодавство з питань оплати їх праці); – застосовувати мотиваційні механізми для окремих територій з метою посилення кадрового складу органів влади; – забезпечити громади достатньою кількістю фахівців, які надають різні види послуг; – збільшити державну підтримку соціальних працівників; – покращити цифрову грамотність працівників ОМС та рівень обслуговування комп'ютерної техніки, зокрема для належної роботи реєстрів 	–	–

Табл. 5: Чинники повернення / неповернення біженців

	Влада	Бізнес	Населення
Чинники, що сприятимуть поверненню біженців	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – закінчення війни, налагодження стабільної безпекової ситуації, післявоєнні гарантії безпеки для населення; – чіткі перспективи працевлаштування, перезапуску чи відкриття власної справи; – наявність житла, бізнесу, родини; перспектива вирішення житлового питання; – створення робочих місць з відповідними умовами праці, заробітною платою та соціальним пакетом; стимуляція роботодавців щодо працевлаштування громадян (щоб роботодавці підвищували заробітну плату на ті вакансії, в яких вони мають потребу); – можливість і готовність людей до зміни фаху / перекваліфікації, форми трудової зайнятості (наприклад, на самозайнятості). <p><i>Зовнішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – складнощі фінансового, побутового або психологічного характеру у країні перебування, мовні бар'єри 	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – закінчення війни, стабільна безпекова ситуація, у т. ч. у довгостроковій перспективі; – наявність житла, іншої нерухомості, права власності на землю, збереження бізнесу в Україні тощо; – вирішення житлового питання для тих, хто втратив житло, доступна іпотека; – конкурентоспроможна оплата праці, гідні умови праці; – покращення бізнес-клімату; – якісна та доступна вітчизняна освіта; – реалізація стратегій / проєктів у громаді, що сприятимуть відбудові соціальної інфраструктури, розвитку бізнесів, створенню робочих місць; – допомога соціально вразливим категоріям з числа біженців, які повернуться. <p><i>Зовнішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – некомфортність перебування, мовні бар'єри у країні притулку; – зміна умов виплат або припинення виплат українським біженцям у країнах притулку 	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – закінчення війни, безпека для населення; – стабільна економічна ситуація; – вирішення житлового питання для тих, хто втратив житло, але планує повернутися; – відновлення соціальної інфраструктури у громадах; – збереження робочого місця (без оплати) на час перебування за кордоном біженців; – започаткування програм, які сприяли б поверненню біженців (наприклад, для малого бізнесу безвідсоткові кредити) <p><i>Зовнішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – некомфортність перебування у країні притулку, труднощі учасному отриманні медичних послуг, відчуття соціальної ізоляції, мовний бар'єр, недостатня якість освіти дітей, труднощі здобуття освіти на іншій (нерідній) мові
Чинники неповернення біженців	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – тривалість війни; – відсутність житла, роботи, власної справи та/або рідних в Україні; – острах мобілізації серед чоловіків-біженців призовного віку. <p><i>Зовнішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – кращі умови життя у країнах притулку; – успішна соціальна адаптація у країні перебування та/або віковий чинник (молодь надає перевагу країні перебування); 	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – затягування війни; – відсутність житла в Україні, у т. ч. серед ВПО з 2014 року; – відмова від податкового резидентства в Україні; – продовження / посилення мобілізації, існування «схем виїзду» за кордон для чоловіків призовного віку; – острах юридичної відповідальності за перетин кордону рф при евакуації з 	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – тривалість війни; – острах юридичної відповідальності для тих, хто виїжджав з окупованих територій через кордон з рф; – відсутність офлайн навчання для дітей шкільного віку у громадах, наближених до бойових дій. <p><i>Зовнішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – суттєва різниця у оплаті праці на користь країни притулку;

	– географічний чинник (віддаленість країни перебування від України)	<p>окупованих територій, несплату податків, штрафів;</p> <p>– побоювання осудження з боку громади та побоювання конфліктних ситуацій з роботодавцем (через те, що людина виїжджала за кордон).</p> <p><i>Зовнішні:</i></p> <p>– більш висока оплата праці та кращий рівень життя у країнах притулку;</p> <p>– усталені правила ведення бізнесу у країнах притулку, чітке дотримання законів, стабільність, впевненість</p>	<p>– допомога у країні притулку з працевлаштуванням, житлом, соціальним забезпеченням, медичним обслуговуванням / медичною страховкою;</p> <p>– інтеграція у нове суспільство, нове життя (насамперед тих, хто знайшов роботу, працює за спеціальністю)</p>
--	---	--	---

Табл. 6: **Середні значення оцінки щодо доцільності залучення мігрантів в Україну** (за результатами глибинних інтерв'ю)

Питання: «Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що Україні слід залучати мігрантів з інших країн для збалансованості ринку праці та, можливо, поліпшення демографічної ситуації?» (за п'ятибальною шкалою, де 1 – зовсім не погоджуюсь, 5 – цілком погоджуюсь)

	Середнє значення, балів ¹⁾		Середнє значення, балів ¹⁾
Усього	2,3	Макрорегіони:	
За сферою діяльності:		Північний	2,0
Представники влади	2,7	Центральний	3,3
Представники бізнесу	2,0	Східний	1,5
За статтю:		Південний	2,0
Жінки	3,4	Західний	3,8
Чоловіки	1,6	Статус ВПО (мають або мали):	
За віком:		Так	1,8
30–40	1,9	Ні	2,7
41–50	2,4	Виїзд за кордон або інший регіон²⁾:	
51–60	2,7	Так	1,9
60+	3,0	Ні	2,8

Примітки: 1) серед учасників глибинних інтерв'ю, які надали оцінку в балах. Діапазон наданих оцінок: від одного до п'яти балів; 2) виїзд учасника опитування та/або його родини після початку повномасштабної війни.

Табл. 7: Перспективи залучення трудових мігрантів, мігрантів-іноземців в Україну

	Влада	Бізнес	Населення
Аргументи «за»	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення кількості населення, отже – пожвавлення економіки; – залучення висококваліфікованих працівників, дефіцитних спеціалістів (бажано з країн ЄС) 	<ul style="list-style-type: none"> – можливість пожвавлення економіки (бо наші біженці не повернуться, а робоча сила буде потрібна для повоєнної розбудови і бізнес буде зацікавлений у додатковій робочій силі); – допомога в зміцненні держави від іноземних спеціалістів; – можливість залучення вузькопрофільних фахівців; – залучення іноземців як інвесторів, засновників нових бізнесів 	<ul style="list-style-type: none"> – заходження в Україну нових компаній, які будуть займатися відновленням України; – залучення інвесторів
Аргументи «проти»	<ul style="list-style-type: none"> – необхідність забезпечення робочими місцями і гідною заробітною платою українців, у т. ч., щоб поверталися наші біженці; – зростання конкуренції, негативний вплив мігрантів на місцевий ринок праці; наповнення ринку праці України недостатньо кваліфікованою робочою силою з інших країн; – використання України як транзитної країни; – незацікавленість іноземців у пошуку роботи в Україні (якщо це не керівна посада або високооплачувана робота); – погана інтеграція іноземців у громади (досвід європейських країн) та поява маргінальних груп, що несе додаткове навантаження і на державні органи; – зростання навантаження на систему соціальної допомоги; – інше відношення мігрантів до роботи, умов праці; – вплив на генофонд української нації; – різний менталітет, цінності, культурні традиції; 	<ul style="list-style-type: none"> – Україні вистачить своєї робочої сили після закінчення війни та встановлення безпекової ситуації; громади не мають нагальної потреби у залученні додаткової робочої сили з числа мігрантів; – питання залучення мігрантів ще не на часі, бо громади не можуть нічого запропонувати іноземцям як трудовим мігрантам; – необхідність / пріоритетність працевлаштування та/або забезпечення гідними робочими місцями мешканців громади; – мігранти, якщо це буде дешева робоча сила, можуть знизити вартість робочої сили; – мігранти можуть створити конкуренцію на місцевому ринку праці та, крім того, претендувати на соціальні виплати; – у разі заходження в Україну іноземних інвесторів та компаній через конкуренцію можуть виникнути ризики для малого бізнесу; – невиправдані витрати держави на залучення мігрантів; 	<ul style="list-style-type: none"> – не створені належні умови для наших громадян; – ризик знецінення робочої сили; демпінг заробітних плат, що може призвести до міграції з країни наших фахівців; – спершу треба вирішити проблему повернення наших біженців; – відсутність виробничої інфраструктури для залучення мігрантів; – використання України як транзитної країни; – збільшення навантаження на соціальну інфраструктуру, систему соціального захисту; – культурні та релігійні відмінності, ставлення до жінок, різний спосіб життя тощо; – ризик зростання соціальної напруги

	Влада	Бізнес	Населення
	<ul style="list-style-type: none"> – соціальна напруга у суспільстві (у т. ч. через те, що держава не надала всіх гарантій ВПО, а треба буде інтегрувати родину мігранта, охопити медичними та освітніми послугами тощо); – неможливість гарантування під час війни особисту безпеку для будь-кого 	<ul style="list-style-type: none"> – вплив на етнонаціональну структуру населення; – інший спосіб життя мігрантів, значні відмінності у ментальності, релігії, культурі; – зростання соціальної напруженості, погіршення криміногенної ситуації 	
Умови залучення	<ul style="list-style-type: none"> – збереження конкурентних переваг для українців; – регулювання міграції / трудової міграції для повоєнного відновлення України на законодавчому рівні (в якій кількості та якої кваліфікації потрібна робоча сила, які вимоги до системи контролю, з яких країн мігрантів ми точно не впустимо, які вимоги будуть до знання української мови); – чітка і виважена державна політика, зокрема щодо оприлюднення декларативних намірів з боку держави, діалогу з бізнесом, залучення інвесторів і великих компаній, які будуть створювати робочі місця для українців, політики розселення та інтеграції мігрантів, контролю / нагляду за дотримання мігрантами суспільних норм, правил поведінки; – залучення спеціалістів високої кваліфікації, в яких є потреба, або для виконання певних робіт по договору за контрактом, або через конкретного роботодавця (тоді проживання – окрема від місцевих локація, наприклад, гуртожиток); – державний моніторинг земель, ухвалених рішень 	<ul style="list-style-type: none"> – створити відповідне підґрунтя (насамперед законодавче), щоб залучати мігрантів у громаду; – здійснювати цільове залучення мігрантів (на конкретні вакансії, лише у якості робочої сили для потреб конкретної громади тощо); – паралельно з програмами для мігрантів впроваджувати програми працевлаштування для українців, у т. ч. з числа біженців; – встановити квоти для українців у іноземних компаніях, у т. ч. на умовах стажування 	<ul style="list-style-type: none"> – преференції або квоти (до 75%) на робочі місця в іноземних компаніях для українців; – перевага залученню експатів, акцент на трудову міграцію; – залучення обмеженої кількості мігрантів на «критичні» позиції; – вимога щодо знання української мови для працевлаштування
Пропозиції щодо удосконалення міграційної політики	<p>Доцільно врахувати такі аспекти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – несприйняття у суспільстві ідеї щодо залучення трудових мігрантів під час війни та перші повоєнні роки з огляду на те, що залишатимуться невирішеними проблеми з 	<ul style="list-style-type: none"> – врегулювати питання щодо: задоволення потреб громади у мігрантах з певними кваліфікаціями / компетенціями, досвідом; спрощення умов видачі дозволів на роботу для іноземців; статусу мігрантів 	–

	Влада	Бізнес	Населення
	<p>працевлаштуванням українців, актуалізації їхньої професійної підготовки вимогам ринку праці;</p> <ul style="list-style-type: none"> – необхідність створення інформаційних кампаній для населення щодо причин та умов залучення трудових мігрантів для повоєнної відбудови України; – відсутність механізму залучення трудових мігрантів на рівні громади (з урахуванням потреб чи запиту громади); – покращення спроможності приймаючих громад надавати весь спектр соціально значущих послуг для мігрантів та їхніх сімей; – обговорення / визначення умов і критеріїв залучення, обов'язків та прав інвесторів, компаній і трудових мігрантів 	<p>(реєстрація тощо); сплати податків іноземцями в Україні; звітності роботодавців; можливого переїзду родин мігрантів і забезпечення їх житлом за рахунок роботодавця; проходження мовних та інших інтеграційних курсів; започаткування сервісу супроводу для успішної інтеграції / асиміляції;</p> <ul style="list-style-type: none"> – здійснювати виважену і поступову міграційну політику (наприклад, уникати формування на певній території великих спільнот мігрантів, які можуть змінити традиції, норми поведінки тощо); – продумати механізми державного контролю і реагування щодо погіршення криміногенної ситуації, збільшення навантаження на бюджети різних рівнів для соціальної підтримки мігрантів та їхніх сімей; – розпочати підготовку суспільства до можливого залучення мігрантів (інформаційна політика, гуманітарні, культурні та релігійні аспекти спільного проживання) 	

Методологія дослідження поточних та перспективних проблем забезпечення територіальних громад робочою силою

Круглий стіл
«РОБОЧА СИЛА В УКРАЇНІ: ПОТОЧНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ»
в рамках проекту:
«ВІЗІЯ-2033: Збереження та розвиток трудових ресурсів України в найближче десятиріччя»

Київ - 2024

Мета дослідження

Головною метою дослідження є визначення найбільш прийнятних для місцевої влади, бізнесу та населення підходів до забезпечення необхідної пропозиції робочої сили на рівні територіальних громад з урахуванням її професійно-кваліфікаційних характеристик та поточних і перспективних потреб місцевих та регіональних ринків праці. При цьому особлива увага приділена проблемі компенсації прогалін у пропозицій робочої сили, зокрема з можливим залученням трудових мігрантів з інших країн.

Збір інформації здійснено шляхом проведення дискусій (фокус-групових дискусій та глибинних інтерв'ю) з представниками органів місцевого самоврядування, бізнесу та активної частки населення.

Основні етапи дослідження

Дослідження реалізоване у чотири основних етапи:

- 1) кабінетне дослідження з метою збору та аналізу релевантної інформації з наявних джерел (тривалість етапу – 1 місяць)
- 2) розробка інструментарію дослідження – сценаріїв фокус-групових досліджень - ФГД та глибинних інтерв'ю - ПІ (тривалість етапу – 1 місяць)
- 3) проведення за планом 12 ФГД та 20 ПІ (тривалість етапу – 4 місяці)
- 4) аналіз результатів якісних досліджень (тривалість етапу – 6 місяців)

Зміст першого етапу дослідження

Кабінетне дослідження передбачало аналіз офіційних матеріалів у сфері міграції (особливо трудової міграції) населення України за останні 5-10 років. При цьому особливу увагу приділено переміщенню населення під час війни РФ проти України (внутрішнє переміщення та еміграцію за кордон в пошуку притулку та захисту); оцінці результатів досліджень, що проводяться Міжнародною організацією з міграції, Агенцією ООН у справах біженців (UNHCR) тощо щодо кількісних характеристик переміщених осіб, їх намірів інтегруватися у приймаючі громади в Україні та за кордоном або повернутися до місць проживання до війни; вітчизняному та зарубіжному досвіду безконфліктної інтеграції переміщених осіб та іммігрантів; аналізу та оцінці прогнозованих змін до міграційної політики в Україні; оцінці загальних обсягів потенційної потреби України в робочій силі у повоєнний період тощо.

Зміст другого етапу дослідження

При розробці сценаріїв ФГД та ІГ передбачалося, що цільовими сукупностями якісних досліджень будуть представники місцевої влади, бізнесу, громадських організацій та населення ТГ, в яких проводитиметься дослідження.

Основними аспектами проблеми, що вивчалася були: оцінка та прогнозування дисбалансу попиту і пропозиції робочої сили на рівні ТГ та в регіоні; оцінка ситуації з ВПО та емігрантами; обговорення заходів з повернення внутрішніх та зовнішніх мігрантів на територію «рідних» громад; обговорення підходів до припинення процесів вибуття робочої сили з території громад, зокрема, через трудову міграцію; визначення можливості та умов активізації економічної активності населення ТГ та регіону; визначення відношення місцевої влади та населення до можливості залучення іммігрантів для поповнення робочої сили ТГ та регіону тощо.

Розроблено по три окремих сценарії для ФГД та ІГ для проведення дискусій з представниками місцевої влади, бізнесу та населення.

Зміст третього етапу дослідження

При організації досліджень враховано необхідність представлення різних за розміром та типом місцевості ТГ (міські, сільські) та різних макрорегіонів України (Захід, Схід, Північ, Південь). При цьому основна увага приділена ТГ, в яких прогнозується суттєве економічне зростання у повоєнний період і, відповідно, імовірне суттєве незадоволення попиту на робочу силу в цілому та з урахуванням її професійно-кваліфікаційних характеристик.

Враховувалося, що забезпечення повоєнного економічного зростання робочою силою потребуватиме збільшення на ринку праці України пропозиції праці з боку не громадян України. Це формує новий виклик українському суспільству у намаганнях повоєнної перебудови і розвитку.

В процесі дослідження визначалося не тільки гіпотетичне ставлення мешканців до іммігрантів у теперішній час, а й забезпечувалася можливість прогнозування динаміки цього ставлення в майбутньому стосовно реальних іммігрантів. Це вимагало застосування методів не тільки прямої, але й непрямої та експертної оцінки представниками органів місцевого самоврядування, бізнесу та активної частки населення. Важливою метою обговорень було визначення найбільш прийнятних для місцевої влади, бізнесу та населення підходів до забезпечення необхідної пропозиції робочої сили з урахуванням її професійно-кваліфікаційних характеристик та поточних і перспективних потреб місцевих та регіональних ринків праці. При цьому особлива увага приділена проблемі компенсації прогалін у пропозиції робочої сили, зокрема з можливим залученням трудових мігрантів з інших країн.

Зміст четвертого етапу дослідження

На четвертому етапі на основі розшифровок (транскриптів) записів ФГД та ПІ мають бути проаналізовані всі отримані результати, підготовлено презентаційні матеріали та представлено результати дослідження широкому колу стейкхолдерів на експертних та громадських обговореннях, за результатами яких передбачається підготовка рекомендацій для органів державного управління, місцевої влади та громадських організацій, пропозицій до розробки релевантних нормативних документів та змін до діючих нормативних документів.

Територіальне охоплення дослідженням

Макрорегіони	Регіони	Кількість ТГ
Північний	м. Київ	1
	Київська	3
	Сумська	2
Центральний	Вінницька	3
	Черкаська	1
	Полтавська	2
Східний	Запорізька	1
	Харківська	1
Південний	Одеська	7
	Херсонська	4
Західний	Львівська	1
	Івано-Франківська	1
Усього: 5	12	27

Дякую за увагу!

ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНКИ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД РОБОЧОЮ СИЛОЮ З УРАХУВАННЯМ ПРОЦЕСІВ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ТА РОБОЧОЇ СИЛИ

Круглий стіл
«РОБОЧА СИЛА В УКРАЇНІ: ПОТОЧНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ»
в рамках проекту: «ВІЗІЯ-2033: Збереження та розвиток трудових ресурсів України в
найближче десятиріччя»

1

Київ - 2024

Підтеми для обговорення:

1. Основні чинники, що сприятимуть поверненню/ не поверненню співвітчизників в Україну із-за кордону, після завершення війни;
2. Ставлення до залучення мігрантів з інших країн для збалансованості ринку праці в Україні та, можливо, поліпшення демографічної ситуації;
3. Ставлення до ситуації, коли в окремих громадах зростатиме частка переселенців з інших регіонів України, які приїздитимуть з метою працевлаштування.

Загальна характеристика дослідження

	ФГД		Глибинні інтерв'ю		Разом	
	Кількість, од.	Кількість учасників, осіб	Кількість, од.	Кількість учасників, осіб	Кількість, од.	Кількість учасників, осіб
Влада	7	42	10	10	17	52
Бізнес	2*	7	16	16	18*	23
Населення	5	32	-	-	5	32
Усього	13	81		26	39	107

- Терміни проведення: з 26 грудня 2023 року по 5 березня 2024 року.
- Загальна кількість учасників – 107 осіб (жінок – 63%, чоловіків – 37%).
- Середній вік учасників: 44 роки (мін – 19 років, макс – 73 роки).

Оцінки масштабів повернення учасниками дослідження: $\approx 30\%$ (10-50)

Хто не повернеться	Хто повернеться
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Молодь; ▶ Особи, які не мають власності (житла, бізнесу тощо) в Україні; ▶ Родини, що воз'єдналися за кордоном упродовж 2022–2023 років.	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Особи старшого (пенсійного) віку; ▶ Особи, які мають власність (житло, бізнес тощо) в Україні; ▶ Ті, хто мають близьких родичів/ знайомих в Україні.
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Особи, працевлаштовані в країні тимчасового перебування	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Особи, які не зможуть (не змогли) адаптуватися в країні тимчасового перебування.

Ключові чинники повернення/ не повернення воєнних мігрантів: загальні (1)

- ▶ Тривалість («гарячої фази») війни;
- ▶ Втрата (руйнування, продаж) житла;
- ▶ Наявність зав'язків з Україною (родичі, друзі, робочі контакти тощо);
- ▶ Різниця у рівні життя в Україні та країні тимчасового перебування;
- ▶ Різниця у стабільності життя в Україні та країні тимчасового перебування;
- ▶ Віддаленість від України.

Ключові чинники повернення/ не повернення воєнних мігрантів: внутрішні та зовнішні (2)

Внутрішні	Зовнішні
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Безпека ▶ Житло ▶ Гідна робота ▶ Відновлення соціальної інфраструктури ▶ Розмінування	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Труднощі працевлаштування ▶ Висока вартість життя, погіршення умов підтримки ▶ Незадовільне медичне обслуговування ▶ Відчуття соціальної ізоляції ▶ Некомфортність перебування в чужій країні, мовні бар'єри ▶ Незадовільний соціальний статус

Специфічні чинники неповернення чоловіків (3):

- ▶ Продовження або посилення мобілізації (у тому числі острах мобілізації серед сімей-біженців, які мають синів підліткового чи призовного віку);
- ▶ Існування «схем виїзду» за кордон для чоловіків призовного віку;
- ▶ Побоювання осудження з боку громади («як мене тепер люди приймуть, бо я виїжджав?») та побоювання конфліктних ситуацій з роботодавцем («як мене візьмуть на роботу, бо я виїжджав?»);
- ▶ Острах за юридичну / кримінальну відповідальність (наприклад, у разі накладення штрафних санкцій на бізнес, потрапляння у країни прихисту через кордон рф під час окупації).

Ставлення до залучення імігрантів в Україну*

	Середнє значення, балів		Середнє значення, балів
Усього	2,3	<i>Макрорегіони:</i>	
<i>За сферою діяльності:</i>		• Північний	2,0
• Представники влади	2,7	• Центральний	3,3
• Представники бізнесу	2,0	• Східний	1,5
<i>За статтю:</i>		• Південний	2,0
• Жінки	3,4	• Західний	3,8
• Чоловіки	1,6	<i>За наявністю статусу ВПО:</i>	
<i>За віком:</i>		• Мають	1,8
• 30–40	1,9	• Не мають	2,7
• 41–50	2,4	<i>За досвідом виїзду за кордон або інший регіон після 24.02.2022:</i>	
• 51–60	2,7	• Так	1,9
• 60+	3,0	• Ні	2,8

* Відповіді на запитання: «**Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що Україні слід залучати мігрантів з інших країн для збалансованості ринку праці та, можливо, поліпшення демографічної ситуації?**» (за 5-бальною шкалою, де 1 – зовсім не погоджуюсь, 5 – цілком погоджуюсь)

Аргументи щодо залучення іммігрантів в Україну:

Аргументи «за»	Аргументи «проти»
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Залучення великих компаній, інвесторів тощо, які будуть створювати робочі місця; ▶ Можливість пожвавлення економіки ▶ Можливість залучення цільових / точкових професій / спеціалістів, яких не вистачає; ▶ Можливість обміну досвідом і навчання для фахівців, яких не вистачає у громаді	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Зростання конкуренції між іноземними інвесторами та малим бізнесом (не на користь останнього); ▶ Збільшення витрат для бізнесу та ускладнення звітності; ▶ Знецінення робочої сили з числа українців; ▶ Негативний вплив на генофонд української нації; ▶ Культурні та релігійні відмінності, різний менталітет; ▶ Зростання соціальної напруги, релігійні конфлікти, погіршення криміногенної ситуації.

Ставлення до залучення ВПО у громаду*

	Середнє значення, балів		Середнє значення, балів
Усього	4,2	<i>Макрорегіони:</i>	
<i>За сферою діяльності:</i>		• Північний	3,5
• Представники влади	4,0	• Центральний	4,0
• Представники бізнесу	4,3	• Східний	4,3
• Представники населення	3,5	• Південний	4,3
<i>За статтю:</i>		• Західний	4,5
• Жінки	4,0	<i>За наявністю статусу ВПО:</i>	
• Чоловіки	4,3	• Мають	3,5
<i>За віком:</i>		• Не мають	4,3
• 30–40	4,3	<i>За досвідом виїзду за кордон або інший регіон</i>	
• 41–50	3,8	<i>після 24.02.2022:</i>	
• 51–60	3,5	• Так	4,3
• 60+	3,8	• Ні	3,9

* Відповіді на запитання: **«Як Ви ставитеся до ситуації, що у Вашій громаді зростатиме частка переселенців з інших регіонів України, які приїздитимуть з метою працевлаштування, у тому числі розпочинатимуть власну справу у Вашій громаді?»**

Аргументи щодо залучення ВПО у громади:

Аргументи «за»	Аргументи «проти»
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Приїзд кваліфікованих, освічених молодих людей; ▶ Приплив капіталу (розвиток малого і середнього бізнесу, самозайнятість); ▶ Створення нових робочих місць; ▶ Зростання податкових надходжень в громаді; ▶ Приріст та омолодження населення громади, підвищення народжуваності	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Обмеження (екологічні, економічні, інфраструктурні) ємності громади ▶ Небажання працювати, очікування соціальної допомоги; ▶ Випадки асоціальної поведінки, побутових конфліктів; ▶ невідповідність спеціальностей ВПО вакансіям місцевого ринку праці.

Дякую за увагу!

Круглий стіл

Презентація результатів дослідження «Оцінка ситуації, яка склалася з трудовими ресурсами в Україні» в рамках проекту: «ВІЗІЯ-2033: Збереження та розвиток трудових ресурсів України в найближче десятиріччя»

Загальна характеристика дослідження

	ФГД		Глибинні інтерв'ю		Разом	
	Кількість, од.	Кількість учасників, осіб	Кількість, од.	Кількість учасників, осіб	Кількість, од.	Кількість учасників, осіб
Влада	7	42	10	10	17	52
Бізнес	2*	7	16	16	18*	23
Населення	5	32	-	-	5	32
Усього	13	81		26	39	107

- Терміни проведення: з 26 грудня 2023 року по 5 березня 2024 року.
- Загальна кількість учасників – 107 осіб (жінок – 63%, чоловіків – 37%).
- Середній вік учасників: 44 роки (мін – 19 років, макс – 73 роки).
- Представники ВПО – 20% (серед населення та бізнесу).

Оцінки масштабів повернення учасниками дослідження: $\approx 30\%$

Хто не повернеться	Хто повернеться
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Молодь; ➤ Особи, які не мають власності (житла, бізнесу тощо) в Україні; ➤ Родини, що возз'єдналися за кордоном упродовж 2022–2023 років. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Особи старшого (пенсійного) віку; ➤ Особи, які мають власність (житло, бізнес тощо) в Україні; ➤ Ті, хто мають близьких родичів/ знайомих в Україні.
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Особи, працевлаштовані в країні тимчасового перебування 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Особи, які не зможуть (не змогли) адаптуватися в країні тимчасового перебування.

Ключові чинники:

- Безпекова ситуація
- Житлові умови
- Гідні умови і оплата праці
- Відновлена інфраструктура
- Труднощі працевлаштування
- Висока вартість життя, погіршення умов підтримки
- Незадовільне медичне обслуговування
- Відчуття соціальної ізоляції
- Некомфортність перебування в чужій країні, мовні бар'єри
- Незадовільний соціальний статус

Аргументи щодо залучення ВПО у громади:

Аргументи «за»	Аргументи «проти»
<ul style="list-style-type: none"> ▶ переселенці залишаться жити в Україні, а не поїдуть шукати «кращу долю» за кордон; ▶ приріст населення у громаді (у тому числі освіченого населення); омолодження населення громади, підвищення народжуваності; ▶ заповнення вакансій у громадах, у тому числі у соціально значущих сферах (лікарі, вчителі тощо); ▶ залучення додаткового капіталу (розвиток малого і середнього бізнесу, самозайнятість); ▶ зростання податкових надходжень в громаді	<ul style="list-style-type: none"> ▶ обмеження для розміщення великої кількості переселенців у громадах (безпекові, інфраструктурні, міжпоселенські тощо); ▶ невідповідність спеціальностей ВПО вакансіям місцевого ринку праці; ▶ зростання соціального напруження у громаді через асоціальну поведінку окремих ВПО, побутові конфлікти ▶ небажання працевлаштовуватися, очікування соціальної допомоги

Аргументи щодо залучення імігрантів в Україну:

Аргументи «за»	Аргументи «проти»
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Можливість пожвавлення економіки ➤ Залучення великих компаній, інвесторів тощо, які будуть створювати робочі місця; ➤ Можливість залучення цільових / точкових професій / спеціалістів, яких не вистачає; ➤ Можливість обміну досвідом і навчання для фахівців, яких не вистачає у громаді	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Зростання конкуренції між іноземними інвесторами та малим бізнесом (не на користь останнього); ➤ Збільшення витрат для бізнесу та ускладнення звітності; ➤ Знецінення робочої сили з числа українців; ➤ Негативний вплив на генофонд української нації; ➤ Культурні та релігійні відмінності, різний менталітет; ➤ Зростання соціальної напруги, релігійні конфлікти, погіршення криміногенної ситуації.

Дякую за увагу!

**Узагальнені рекомендації за результатами опитувань представників влади, бізнесу і населення
в рамках проєкту «Візія-2033: Збереження та розвиток трудових ресурсів України
в найближче десятиріччя»**

Табл. 1: Пропозиції учасників опитувань щодо відновлення ринку праці та розвитку соціальної сфери

	Влада	Бізнес	Населення
Відновлення ринку праці в Україні	<ul style="list-style-type: none"> – розробити стратегію розвитку (з конкретними цілями) на найближчі п'ять років; – розробити програму сприяння розвитку інвестицій / інвесторів, щоб вони максимально швидко заходили в Україну; – покращити комунікацію між бізнесом і державою (правила оподаткування, реєстрація підприємництва, консультації з бізнес-асоціаціями і торгово-промисловими палатами різних країн, обговорення наслідків зміни потоків робочої сили та необхідності її перекваліфікації); – зосередитися на створенні нового сучасного виробництва, нових робочих місць і готувати кадри високої кваліфікації; посилити співпрацю виробничих підприємств із закладами освіти щодо підготовки кадрів; – вивчати попит і пропозицію робочої сили на місцевих ринках праці, налагодити на державному рівні систему збору даних для збору актуальної статистичної інформації про населення, у т. ч. для повоєнного планування розвитку міст, бізнесу тощо; – сприяти працевлаштуванню людей з інвалідністю, насамперед з числа ветеранів; – започаткувати проєкти, які стануть стимулами для повернення українських біженців; – забезпечити якісне транспортне сполучення з країнами ЄС 	<ul style="list-style-type: none"> – започаткувати державні програми відновлення / відбудови (регіонів, міст, галузей тощо), які будуть стимулювати працевлаштування, достатній рівень зарплати, а також повернення біженців; – залучити іноземних партнерів та інвесторів транснаціональних компаній, а також удосконалити законодавство для стимулювання заходження іноземних компаній та інвесторів в Україну; – зменшити податкове навантаження і тиск на бізнес з боку держави; – створити кращі умови для ведення бізнесу: програми підтримки, дотація певних сфер / галузей; можливість для бізнесу прозоро і в найкоротші терміни захищати свої інтереси; підтримка бізнесу на найбільш постраждалих територіях (гранти та спрощення умов їх надання, пільгове кредитування і фінансування, часткова компенсація ЄСВ, допомога на розмінування, відшкодування збитків, експертна підтримка і консультування, інформаційно-просвітницька і освітня підтримка); зменшити або прибрати ПДВ на будівельні матеріали (для активізації процесу відновлення житла); – подолати корупцію; – поновити практику створення вільних економічних зон; – розвивати переробні галузі (бізнеси з доданою вартістю); – забезпечити гідні умови праці; – оновити зміст освіти, її практичну спрямованість; сприяти відновленню професійно-технічної освіти, у т. ч. за участю бізнеса; 	<ul style="list-style-type: none"> – визначити пріоритетні галузі / сектори повоєнного розвитку України; – залучити міжнародні інвестиції (для відбудови промисловості); – сформувати сприятливе бізнес-середовище (в тому числі удосконалення законодавства, зменшення податкового навантаження і корупції), умови для розвитку бізнесу, самозайнятості (наприклад, покращити підтримку держави для започаткування власного бізнесу, надавати стартовий капітал для започаткування власної справи, надавати безкоштовні приміщення); – збільшити рівень оплати праці; – забезпечити гідні умови праці, соціальний захист працівників, медичне страхування / доступність якісної охорони здоров'я; – відновлювати і створювати робочі місця, у т. ч. для осіб віком 45+; – підвищити конкурентоспроможність населення (насамперед з числа ВПО, безробітних) – профорієнтація, підготовка, перепідготовка, навички володіння іноземною мовою, набуття інших компетенцій, сприяння у пошуку роботи; – удосконалити механізм працевлаштування через Центри зайнятості; – удосконалити систему освіти (включаючи високотехнологічні та інноваційні напрями), щоб вона відповідала вимогам сучасного ринку праці; розвивати професійно-технічну освіту; – надавати певні преференції у здобутті вищої освіти для дітей, які з 2022 року

	Влада	Бізнес	Населення
		<ul style="list-style-type: none"> – продумати кампанію з повернення престижу робітничих спеціальностей; – впровадити заходи з підтримки ветеранів та інших демобілізованих: державні та регіональні програми, працевлаштування, ваучери на перенавчання та психологічну адаптацію; – продумати гарантії подальшого працевлаштування для жінок з дітьми, які будуть проходити перекваліфікацію / перенавчання 	<p>постійно мешкають у прикордонних з рф територіях;</p> <ul style="list-style-type: none"> – продумати реформу молодіжної політики, особлива увага – поверненню та залученню молоді у прикордонні з рф території для повоєнної відбудови; – провести розмінування територій, для цього завчасно підготувати необхідну кількість саперів
Відновлення ринку праці у громадах	<ul style="list-style-type: none"> – підтримувати малий бізнес з боку держави і місцевої влади: дотації, кредитування, гранти, незворотна допомога для мобілізованих для відкриття бізнесу, програми допомоги у відновленні та ремонті приміщень, програми для місцевого населення (додатково до програм для ВПО і ветеранів), юридичний та бухгалтерський супровід, допомога у заповненні заявок на гранти, спрощення умов, критеріїв та процедур програм; – підтримувати агровиробників та дрібні фермерські господарства, створювати замкнуті цикли у сільському господарстві, відкривати малі підприємства з переробки продукції; – створювати нові робочі місця, у т. ч. інклюзивні, сприяти розвитку самозайнятості, розвивати сферу обслуговування, виробництво крафтових виробів, туризм (зелений туризм, агросадиби); – залучати інвестиції / інвесторів у громаду, здійснювати пошук інвестиційних площадок для майбутніх інвесторів (стратегія розвитку громади); – спростити процедури погодження проектно-кошторисної документації на будівництво та капремонт; 	<ul style="list-style-type: none"> – відроджувати переробні галузі; створювати крафтові виробництва для підтримки українського виробника. – розвивати сільській туризм 	<ul style="list-style-type: none"> – спочатку відновити соціальну інфраструктуру, залучити / повернути відповідних фахівців; – працевлаштувати людей працездатного віку, які втратили роботу через війну; – створювати робочі місця для ветеранів, у т. ч. з інвалідністю, а вже зараз залучити їх до навчання у бізнес школах (онлайн, офлайн); – частково відновити виробництва, які функціонували у громадах до війни; – розвивати переробну промисловість у громадах; відновлювати тваринництво; – підтримувати українського виробника (наприклад, кешбек на місцеві товари); – будувати дороги; – розвивати туризм (екотуризм); – оновити стратегії соціального та економічного розвитку громад з урахуванням нових воєнних реалій, руйнувань соціальної інфраструктури тощо (якщо це не було зроблено)

	Влада	Бізнес	Населення
	<ul style="list-style-type: none"> – сприяти передачі землі у комунальну власність (у разі певних обставин); – покращити доступність послуг перекваліфікації на території громади; розширити програми залучення жінок до освоєння професій, які раніше вважалися традиційно чоловічими; дозволити проведення короткотермінових програм навчання для недоукомплектованих груп (за потреби); – залучати ветеранів до програм психологічної підтримки (перш ніж їм пропонувати роботу), використовувати потенціал курортних зон для реабілітації ветеранів та їхніх сімей; – для потреб громади, у т. ч. вразливих категорій з числа ветеранів, здійснювати підготовку соціальних працівників, психологів, реабілітологів; – сприяти створенню громадських організацій (щоб громада змогла отримувати міжнародну спонсорську допомогу); – зменшити дефіцит фахівців із затребуваними компетентностями для ОМС (особливо для сільських і селищних рад, які зараз є центрами територіальних громад), у т. ч. зі знанням іноземної мови, навичками роботи з європейськими грантами; – розвивати інформаційний простір громади (щоб усі цільові аудиторії отримували від ОМС вчасно та у повному обсязі інформацію про гранти, курси перепідготовки тощо) 		
Розвиток соціальної сфери громад	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечити населення базовими потребами, відновити енерго-, газо- і водопостачання, мати в наявності комунальну техніку тощо – забезпечити благоустрій населених пунктів, відновити об'єкти соціальної інфраструктури, 	–	<ul style="list-style-type: none"> – повернути до активного соціального життя ветеранів (спеціалізована психологічна підтримка, ветеранський спорт тощо); – спростити механізми / процедури відновлення втрачених документів;

	Влада	Бізнес	Населення
	<p>налагодити логістику транспортного сполучення;</p> <ul style="list-style-type: none"> – створити кращі умови життя і праці для ветеранів та мешканців з інвалідністю; – покращити якість освіти, оснащення закладів освіти, умови для підвезення учнів, у т. ч. з інвалідністю (наявність якісних доріг та шкільних автобусів); – створити інфраструктуру дозвілля у громадах, переосмислити та реорганізувати культурний простір громад, насамперед у сільській місцевості; – сприяти відновленню ментального здоров'я населення; створити у кожному населеному пункті осередок психологічної реабілітації; поширювати культуру звернення до психолога 		<p>прискорити процес відновлення реєстрів для деокупованих територій;</p> <ul style="list-style-type: none"> – розробити механізм компенсації рухомого транспорту для деокупованих територій
Покращення ефективності місцевого самоврядування	<ul style="list-style-type: none"> – відмовитися від дублювання звітності ОМС перед райдержадміністрацією та облдержадміністрацією; – збільшити рівень оплати праці працівників ОМС (у т. ч. удосконалити законодавство з питань оплати їх праці); – застосовувати мотиваційні механізми для окремих територій з метою посилення кадрового складу органів влади; – забезпечити громади достатньою кількістю фахівців, які надають різні види послуг; – збільшити державну підтримку соціальних працівників; – покращити цифрову грамотність працівників ОМС та рівень обслуговування комп'ютерної техніки, зокрема для належної роботи реєстрів 	–	–

Табл. 2: Чинники повернення / неповернення біженців

	Влада	Бізнес	Населення
Чинники, що сприятимуть поверненню біженців	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – закінчення війни, налагодження стабільної безпекової ситуації, післявоєнні гарантії безпеки для населення; – чіткі перспективи працевлаштування, перезапуску чи відкриття власної справи; – наявність житла, бізнесу, родини; перспектива вирішення житлового питання; – створення робочих місць з відповідними умовами праці, заробітною платою та соціальним пакетом; стимуляція роботодавців щодо працевлаштування громадян (щоб роботодавці підвищували заробітну плату на ті вакансії, в яких вони мають потребу); – можливість і готовність людей до зміни фаху / перекваліфікації, форми трудової зайнятості (наприклад, на самозайнятість). <p><i>Зовнішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – складнощі фінансового, побутового або психологічного характеру у країні перебування, мовні бар'єри 	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – закінчення війни, стабільна безпекова ситуація, у т. ч. у довгостроковій перспективі; – наявність житла, іншої нерухомості, права власності на землю, збереження бізнесу в Україні тощо; – вирішення житлового питання для тих, хто втратив житло, доступна іпотека; – конкурентоспроможна оплата праці, гідні умови праці; – покращення бізнес-клімату; – якісна та доступна вітчизняна освіта; – реалізація стратегій / проєктів у громаді, що сприятимуть відбудові соціальної інфраструктури, розвитку бізнесів, створенню робочих місць; – допомога соціально вразливим категоріям з числа біженців, які повернуться. <p><i>Зовнішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – некомфортність перебування, мовні бар'єри у країні притулку; – зміна умов виплат або припинення виплат українським біженцям у країнах притулку 	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – закінчення війни, безпека для населення; – стабільна економічна ситуація; – вирішення житлового питання для тих, хто втратив житло, але планує повернутися; – відновлення соціальної інфраструктури у громадах; – збереження робочого місця (без оплати) на час перебування за кордоном біженців; – започаткування програм, які сприяли б поверненню біженців (наприклад, для малого бізнесу безвідсоткові кредити) <p><i>Зовнішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – некомфортність перебування у країні притулку, труднощі учасному отриманні медичних послуг, відчуття соціальної ізоляції, мовний бар'єр, недостатня якість освіти дітей, труднощі здобуття освіти на іншій (нерідній) мові
Чинники неповернення біженців	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – тривалість війни; – відсутність житла, роботи, власної справи та/або рідних в Україні; – острах мобілізації серед чоловіків-біженців призовного віку. <p><i>Зовнішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – кращі умови життя у країнах притулку; – успішна соціальна адаптація у країні перебування та/або віковий чинник (молодь надає перевагу країні перебування); 	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – затягування війни; – відсутність житла в Україні, у т. ч. серед ВПО з 2014 року; – відмова від податкового резидентства в Україні; – продовження / посилення мобілізації, існування «схем виїзду» за кордон для чоловіків призовного віку; – острах юридичної відповідальності за перетин кордону рф при евакуації з 	<p><i>Внутрішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – тривалість війни; – острах юридичної відповідальності для тих, хто виїжджав з окупованих територій через кордон з рф; – відсутність офлайн навчання для дітей шкільного віку у громадах, наближених до бойових дій. <p><i>Зовнішні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – суттєва різниця у оплаті праці на користь країни притулку;

	– географічний чинник (віддаленість країни перебування від України)	<p>окупованих територій, несплату податків, штрафів;</p> <p>– побоювання осудження з боку громади та побоювання конфліктних ситуацій з роботодавцем (через те, що людина виїжджала за кордон).</p> <p><i>Зовнішні:</i></p> <p>– більш висока оплата праці та кращий рівень життя у країнах притулку;</p> <p>– усталені правила ведення бізнесу у країнах притулку, чітке дотримання законів, стабільність, впевненість</p>	<p>– допомога у країні притулку з працевлаштуванням, житлом, соціальним забезпеченням, медичним обслуговуванням / медичною страховкою;</p> <p>– інтеграція у нове суспільство, нове життя (насамперед тих, хто знайшов роботу, працює за спеціальністю)</p>
--	---	--	---

Табл. 3: **Середні значення оцінки щодо доцільності залучення мігрантів в Україну** (за результатами глибинних інтерв'ю)

Питання: «Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що Україні слід залучати мігрантів з інших країн для збалансованості ринку праці та, можливо, поліпшення демографічної ситуації?» (за п'ятибальною шкалою, де 1 – зовсім не погоджуюсь, 5 – цілком погоджуюсь)

	Середнє значення, балів ¹⁾		Середнє значення, балів ¹⁾
Усього	2,3	Макрорегіони:	
За сферою діяльності:		Північний	2,0
Представники влади	2,7	Центральний	3,3
Представники бізнесу	2,0	Східний	1,5
За статтю:		Південний	2,0
Жінки	3,4	Західний	3,8
Чоловіки	1,6	Статус ВПО (мають або мали):	
За віком:		Так	1,8
30–40	1,9	Ні	2,7
41–50	2,4	Виїзд за кордон або інший регіон²⁾:	
51–60	2,7	Так	1,9
60+	3,0	Ні	2,8

Примітки: 1) серед учасників глибинних інтерв'ю, які надали оцінку в балах. Діапазон наданих оцінок: від одного до п'яти балів; 2) виїзд учасника опитування та/або його родини після початку повномасштабної війни.

Табл. 4: Перспективи залучення трудових мігрантів, мігрантів-іноземців в Україну

	Влада	Бізнес	Населення
Аргументи «за»	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення кількості населення, отже – пожвавлення економіки; – залучення висококваліфікованих працівників, дефіцитних спеціалістів (бажано з країн ЄС) 	<ul style="list-style-type: none"> – можливість пожвавлення економіки (бо наші біженці не повернуться, а робоча сила буде потрібна для повоєнної розбудови і бізнес буде зацікавлений у додатковій робочій силі); – допомога в зміцненні держави від іноземних спеціалістів; – можливість залучення вузькопрофільних фахівців; – залучення іноземців як інвесторів, засновників нових бізнесів 	<ul style="list-style-type: none"> – заходження в Україну нових компаній, які будуть займатися відновленням України; – залучення інвесторів
Аргументи «проти»	<ul style="list-style-type: none"> – необхідність забезпечення робочими місцями і гідною заробітною платою українців, у т. ч., щоб поверталися наші біженці; – зростання конкуренції, негативний вплив мігрантів на місцевий ринок праці; наповнення ринку праці України недостатньо кваліфікованою робочою силою з інших країн; – використання України як транзитної країни; – незацікавленість іноземців у пошуку роботи в Україні (якщо це не керівна посада або високооплачувана робота); – погана інтеграція іноземців у громади (досвід європейських країн) та поява маргінальних груп, що несе додаткове навантаження і на державні органи; – зростання навантаження на систему соціальної допомоги; – інше відношення мігрантів до роботи, умов праці; – вплив на генофонд української нації; – різний менталітет, цінності, культурні традиції; 	<ul style="list-style-type: none"> – Україні вистачить своєї робочої сили після закінчення війни та встановлення безпекової ситуації; громади не мають нагальної потреби у залученні додаткової робочої сили з числа мігрантів; – питання залучення мігрантів ще не на часі, бо громади не можуть нічого запропонувати іноземцям як трудовим мігрантам; – необхідність / пріоритетність працевлаштування та/або забезпечення гідними робочими місцями мешканців громади; – мігранти, якщо це буде дешева робоча сила, можуть знизити вартість робочої сили; – мігранти можуть створити конкуренцію на місцевому ринку праці та, крім того, претендувати на соціальні виплати; – у разі заходження в Україну іноземних інвесторів та компаній через конкуренцію можуть виникнути ризики для малого бізнесу; – невиправдані витрати держави на залучення мігрантів; 	<ul style="list-style-type: none"> – не створені належні умови для наших громадян; – ризик знецінення робочої сили; демпінг заробітних плат, що може призвести до міграції з країни наших фахівців; – спершу треба вирішити проблему повернення наших біженців; – відсутність виробничої інфраструктури для залучення мігрантів; – використання України як транзитної країни; – збільшення навантаження на соціальну інфраструктуру, систему соціального захисту; – культурні та релігійні відмінності, ставлення до жінок, різний спосіб життя тощо; – ризик зростання соціальної напруги

	Влада	Бізнес	Населення
	<ul style="list-style-type: none"> – соціальна напруга у суспільстві (у т. ч. через те, що держава не надала всіх гарантій ВПО, а треба буде інтегрувати родину мігранта, охопити медичними та освітніми послугами тощо); – неможливість гарантування під час війни особисту безпеку для будь-кого 	<ul style="list-style-type: none"> – вплив на етнонаціональну структуру населення; – інший спосіб життя мігрантів, значні відмінності у ментальності, релігії, культурі; – зростання соціальної напруженості, погіршення криміногенної ситуації 	
Умови залучення	<ul style="list-style-type: none"> – збереження конкурентних переваг для українців; – регулювання міграції / трудової міграції для повоєнного відновлення України на законодавчому рівні (в якій кількості та якої кваліфікації потрібна робоча сила, які вимоги до системи контролю, з яких країн мігрантів ми точно не впустимо, які вимоги будуть до знання української мови); – чітка і виважена державна політика, зокрема щодо оприлюднення декларативних намірів з боку держави, діалогу з бізнесом, залучення інвесторів і великих компаній, які будуть створювати робочі місця для українців, політики розселення та інтеграції мігрантів, контролю / нагляду за дотримання мігрантами суспільних норм, правил поведінки; – залучення спеціалістів високої кваліфікації, в яких є потреба, або для виконання певних робіт по договору за контрактом, або через конкретного роботодавця (тоді проживання – окрема від місцевих локація, наприклад, гуртожиток); – державний моніторинг земель, ухвалених рішень 	<ul style="list-style-type: none"> – створити відповідне підґрунтя (насамперед законодавче), щоб залучати мігрантів у громаду; – здійснювати цільове залучення мігрантів (на конкретні вакансії, лише у якості робочої сили для потреб конкретної громади тощо); – паралельно з програмами для мігрантів впроваджувати програми працевлаштування для українців, у т. ч. з числа біженців; – встановити квоти для українців у іноземних компаніях, у т. ч. на умовах стажування 	<ul style="list-style-type: none"> – преференції або квоти (до 75%) на робочі місця в іноземних компаніях для українців; – перевага залученню експатів, акцент на трудову міграцію; – залучення обмеженої кількості мігрантів на «критичні» позиції; – вимога щодо знання української мови для працевлаштування
Пропозиції щодо удосконалення міграційної політики	<p>Доцільно врахувати такі аспекти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – несприйняття у суспільстві ідеї щодо залучення трудових мігрантів під час війни та перші повоєнні роки з огляду на те, що залишатимуться невирішеними проблеми з 	<ul style="list-style-type: none"> – врегулювати питання щодо: задоволення потреб громади у мігрантах з певними кваліфікаціями / компетенціями, досвідом; спрощення умов видачі дозволів на роботу для іноземців; статусу мігрантів 	–

	Влада	Бізнес	Населення
	<p>працевлаштуванням українців, актуалізації їхньої професійної підготовки вимогам ринку праці;</p> <ul style="list-style-type: none"> – необхідність створення інформаційних кампаній для населення щодо причин та умов залучення трудових мігрантів для повоєнної відбудови України; – відсутність механізму залучення трудових мігрантів на рівні громади (з урахуванням потреб чи запиту громади); – покращення спроможності приймаючих громад надавати весь спектр соціально значущих послуг для мігрантів та їхніх сімей; – обговорення / визначення умов і критеріїв залучення, обов'язків та прав інвесторів, компаній і трудових мігрантів 	<p>(реєстрація тощо); сплати податків іноземцями в Україні; звітності роботодавців; можливого переїзду родин мігрантів і забезпечення їх житлом за рахунок роботодавця; проходження мовних та інших інтеграційних курсів; започаткування сервісу супроводу для успішної інтеграції / асиміляції;</p> <ul style="list-style-type: none"> – здійснювати виважену і поступову міграційну політику (наприклад, уникати формування на певній території великих спільнот мігрантів, які можуть змінити традиції, норми поведінки тощо); – продумати механізми державного контролю і реагування щодо погіршення криміногенної ситуації, збільшення навантаження на бюджети різних рівнів для соціальної підтримки мігрантів та їхніх сімей; – розпочати підготовку суспільства до можливого залучення мігрантів (інформаційна політика, гуманітарні, культурні та релігійні аспекти спільного проживання) 	